

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 130 דצמבר 2017 כסלו תשע"ח

ה א ר ג ו נ

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

אירועים לצייון 75 שנים להיסול גטו קרקוב

ביום 11 במרס 2018 יתקיים בקרקוב מצעד זיכרון לצייון 75 שנים לחיסול הגטו בעיר. כמידי שנה יתאספו מאות תושבים ואורחים בכיכר גיבורי הגטו, ויצעדו אל המקום בו היה מחנה הריכוז הגרמני פלשוב.

קבוצה של פסיכאטרים ופסיכולוגים, החברים באגודה לבריאות הנפש ישראל - פולין, החליטו לקיים באותם ימים כנס מקצועי, שישתתפו בו מומחים מישראל, פולין וגרמניה, בנושא Genocide and refugees: from the Holocaust to 2018. הכנס יערך בשבת, ה-10 במרס, במוזיאון גליציה בקז'ימיז'. ההרצאות המתוכננות הן: מצב הטיפול בפליטים באירופה כיום; בעיות בטיפול בפליטים ופתרון לאור ניסיון שורדי השואה; אודות אמנות, רצח עם ופליטות; יחס הממשלה הפולנית לפליטים כיום.

המעוניינים להשתתף במצעד ו/או בכנס מתבקשים להודיע למערכת.

חג האורים 1944

אותו ערב חורפי במחנה ישבנו קפואות, נפוחות, שותקות. על חג החנוכה הנפלא חולמות. מישהו מצא קצה של נר. ניצוץ של אור קטן ונפלא, האיר את החושך באותו ערב חנוכה.

וניצוץ האור הזה, הקטן, פיזר את הכפור, גרש את הענן, והעניק לנו חום ותקווה, געגועים ואשליה. העלה בנו זכרונות נהדרים, בלתי נשכחים:

זוכרות איך היינו לביבות חמות וזולות, לועסות סופגניות חמות ומתוקות, בריבה 'תוצרת אמא' ממולאות, מטוגנות בשמת זית זהבה והמעיים שלנו כואבים, לא רק מרעב – אלא גם מגעגועים לאותם מאכלים. לאוכל ולמה שהוא מסמל: כל בני המשפחה מתאספים, סביב השולחן יושבים, ולאור הנרות הדולקים שרים את השירים היפים. היה זה חג שמחה של שמחה וניסים.

היכן אתם עכשיו, יקירי? אתם תמיד במחשבות!

אותה השנה במחנה, אולי בזכות החג, תהיה זו השנה אחרונה למלחמה? ויקרה לנו נס, ונרות הפלאים יאירו לנו בכל הצבעים, ושוב נהיה יחד עם היקרים?

אנחנו נשארנו בחיים, לא מוותרים. בתים חדשים בונים. ועכשיו, עם המשפחה החדשה ליד השולחן יושבים, שרים ושמחים, נרות חנוכה מדליקים.

אבל לא שוכחים!

אשתו (אונה) שפוטנר-פרידמן
חנוכה 2017

המטה הראשי של ז'גוטה בקרקוב שכן ביגלונסקה 11, במסווה של חברה למוצרים כימיים.

שם קוד: ז'גוטה

מגוון חפצים, כולל מסמכים ותצלומים מוצגים בתערוכה החדשה על ארגון 'ז'גוטה', שנפתחה במוזיאון שבמפעל שינדלר ברחוב ליפובה 4 בקרקוב. התערוכה תהיה פתוחה עד 8 ביולי 2018.

'ז'גוטה', המועצה לסיוע ליהודים, הייתה ארגון מחתרתי שממומן בעיקר על ידי ממשלת פולין בגולה, וחבריו היו כמה מאות אנשים, שמטרתם היתה לעזור ליהודים. הארגון הוקם בוורשה ב-4 בדצמבר 1942, ובאביב 1943 הוקמו סניפיו בקרקוב ובלבוב.

התערוכה מוקדשת לאנשים, רובם פולנים, שהיו חברים במועצת הסיוע היהודית, ואשר סייעו בדרכים שונות ליהודים שהסתתרו בניירות אריים או שנכלאו בגטאות ובמחנות ריכוז בגנרל גוברנמן. אלה סיפקו ליהודים מסמכים מזוייפים, מקומות מחבוא, מזון, תרופות ומשאבים כספיים.

אוצר התערוכה, ברטוש הקסל, אמר כי "זהו סיפור של גבורה והקרבה, אך גם של בגידה ופחד, של תקווה וחוסר אונים, של כבוד האדם והשפלה, של קבלת החלטות התלויות בחייהם של אחרים, להציל את היהודים מהגורל שעליו החליטו הגרמנים – השמדת האוכלוסיה היהודית כולה".

התערוכה מחולקת לשלושה חלקים: החלק הראשון הוא מבוא לנושא השואה, ומציג את עמדות החברה הפולנית כלפי השואה, צורות שונות של סיוע, הן אישיות והן מאורגנות. החלק השני של התערוכה מתמקד בסיפורים אישיים של עזרה מקרקוב ומאלופולסקה, ומציג את תנאי החיים במסתור.

החלק האחרון של התערוכה מציג את ההיסטוריה של שנים שלאחר מלחמת העולם השנייה ועד ימינו, ומעלה שאלות לגבי המסר האוניברסלי של 'ז'גוטה', ניסיונות נוכחיים כדי להנציח את פעילות המועצה לעזרת יהודים, וגם משרטט את המחלוקות שהצטברו סביב הנושא בעשורים האחרונים.

מוסיקאים יהודים בקרקוב בין שתי מלחמות העולם

בקרקוב. הצטיין בנגינת יצירות שופן, ופעמים אחדות זכה בפרסים. השתייך לחוג הפרופסורים בצמרת מחלקת הנגינה בפסנתר בקונסרבטוריון הממלכתי.

הופמן יהודה - יוליוש - (1878-1941)

מוסיקאי, מנצח ומלווה. נולד באודסה וגר בקרקוב. הדריך תזמורת שווייצרית במועדוני לילה ובתיאטרונים, והיה ידידו

האינטימי של מרדכי גבירטיג, עיצב את שיריו ורשם להם תווים. יחד אתו היה פעיל בקבוצה "בריזערלעכקייט" (אחוזה) בקרקוב. בנותיו, יוליה והנקה, הצילו את המורשת המוסיקאלית של מרדכי גבירטיג ומסרוה לרשות הוועדה ההיסטורית בקרקוב. בשנת 1941 גורש לאושוויץ ושם נרצח. שלושת ילדיו יוליה, הנקה ויאן ניצלו וחיו בקרקוב.

הופמן מייצ' סליב מייטיק - פסנתרן, מלווה. בנו של יהודה - יוליוש ואחיו הצעיר של יאן. נולד ולמד בקרקוב. היה תלמידו של אחיו יאן. ניגן עם תזמורות שונות כפסנתרן. היה מלווה מוכשר וליווה זמרים-סולנים. עם פרוץ המלחמה ברח ללבוב, ושם נרצח בידי הנאצים.

וינגרטן יעקב - מוסיקאי, קומפוזיטור. חי בגטו קרקוב וכתב מוסיקה לטקסטים ביידיש. שיריו הופצו בין היהודים ונתחבבו עליהם. הוא ניספה במייחוב.

וייסמן-הובלר נטליה - פסנתרנית, סולנית, פדגוגית. נולדה ולמדה מוסיקה בקרקוב והמשיכה בלימודיה בברלין. לאחר שובה לקרקוב היתה מורה לפסנתר בבית הספר למוסיקה ליד "האגודה היהודית לטיפוח המוסיקה". גורשה לאושוויץ וניצלה. גרה בלונדון, ועבדה שם ברשות השידור.

וייסמן יעקב (קובה) - (1918-) פסנתרן ומלווה. נולד בקרקוב. למד פסנתר בקונסרבטוריון אצל פרופסור יאן הופמן, וסיים לפני פרוץ המלחמה.

הבר ליאופולד - פסנתרן, מארגן תזמורת ג'אז. חי בקרקוב ולמד בה באוניברסיטה האיגילונית. בעיסוקו המוסיקאלי ארגן תזמורות שונות. תזמורת הסטודנטים שלו היתה במרוצת הזמן לתזמורת "שאל" אשר היתה מהתזמורות הטובות בעיר. הבר היה פסנתרן התזמורת.

הופמן יאן יעקב - (1906-1995) פסנתרן ופדגוג. בנו של המוזיקאי יהודה-יוליוש. נולד ולמד בקרקוב. בשנת 1928 הוסמך כבוגר הקונסרבטוריון הממלכתי

תיאורטיים וריתמיקה. בבית ספר זה לימדו כוחות הוראה וחונן מעולים.

ד"ר ארנולד הרשטיין היתה פסנתרנית מוכשרת, והיא ניהלה את בית הספר עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. בשנת 1939 הצליחה לברוח ללבוב ושם עבדה כמורה לפסנתר.

את ימי הכיבוש הנאצי האיום עברה כפולניה עם תעודות אריות, ואחרי נדודים רבים הגיעה סוף-סוף לארץ. כאן ייסדה בית ספר למוסיקה ע"ש יואל אנגל ורכשה לה שם כמורה ומנהלת בית הספר.

ביליג אדולף, ד"ר (1900-) - כנר סולן ותיאורטיקן. חי בקרקוב והיה מנהלו של המכון למוסיקה שהוא הקים. בצד הניהול עסק גם בהוראה. ניספה במלחמת העולם השנייה.

גוטליב ז'דיסלאב - כנר, נגן קלרנית וסקסופון. יליד קרקוב. למד מוסיקה ובו זמנית למד באוניברסיטה האיגילונית. התחיל לנגן כחובב, ואחרי כן היה לנגן סקסופון מקצועי. הלהקה בה היה חבר נקראה "שאל" ונחשבה לאחת הטובות ביותר בפולין.

דרובנר מייצ'סלאב - (1912-1986)

פדגוג ותיאורטיקן במוסיקה. חי ולמד בקרקוב, שם סיים את חוק לימודיו במוסיקה בקונסרבטוריון הממלכתי בקרקוב בחוג לקומפוזיציה. אחרי המלחמה גר בלודז' והשתייך לצמרת המהנככים בשדה המוסיקה.

הבר ליאופולד - פסנתרן, מארגן תזמורת ג'אז. חי בקרקוב ולמד בה באוניברסיטה האיגילונית. בעיסוקו המוסיקאלי ארגן תזמורות שונות. תזמורת הסטודנטים שלו היתה במרוצת הזמן לתזמורת "שאל" אשר היתה מהתזמורות הטובות בעיר. הבר היה פסנתרן התזמורת.

הופמן יאן יעקב - (1906-1995) פסנתרן ופדגוג. בנו של המוזיקאי יהודה-יוליוש. נולד ולמד בקרקוב. בשנת 1928 הוסמך כבוגר הקונסרבטוריון הממלכתי

הבר ליאופולד - פסנתרן, מארגן תזמורת ג'אז. חי בקרקוב ולמד בה באוניברסיטה האיגילונית. בעיסוקו המוסיקאלי ארגן תזמורות שונות. תזמורת הסטודנטים שלו היתה במרוצת הזמן לתזמורת "שאל" אשר היתה מהתזמורות הטובות בעיר. הבר היה פסנתרן התזמורת.

הופמן יאן יעקב - (1906-1995) פסנתרן ופדגוג. בנו של המוזיקאי יהודה-יוליוש. נולד ולמד בקרקוב. בשנת 1928 הוסמך כבוגר הקונסרבטוריון הממלכתי

הופמן יאן יעקב - (1906-1995)

פסנתרן ופדגוג. בנו של המוזיקאי יהודה-יוליוש. נולד ולמד בקרקוב. בשנת 1928 הוסמך כבוגר הקונסרבטוריון הממלכתי

מוסיקאים יהודים רבים פעלו בפולין בשנים שבין שתי מלחמות העולם, ויששכר פאטר מונה אותם בספרו "מוסיקה יהודית בפולין בין שתי מלחמות עולם", הוצאת הקיבוץ המאוחד 1992, ובספרו ביידיש: "יידישע מוזיק אין פוילן צווישן ביידע וועלט מלחמות" - יששכר פאטער. הוצאת "וועלט-פעדעראציע פון פולישע יידן" תל אביב 1970.

גברת חוה ק. מרחובות ליקטה עבורנו קטעים על אותם אלה שפעלו בקרקוב.

אפטה הנריק, ד"ר (1888-1942) - כנר, נגן מוסיקה קאמרית, ועסקן בשדה המוסיקה, נולד ולמד בקרקוב. היה עורך מבוקש. ניגן בתזמורת הקאמרית ולעתים קרובות הופיע גם כסולן. היה בין מייסדי "האגודה למוסיקה יהודית". בזמן המלחמה ברח ללבוב וניספה ב-1942.

ארנולד-הרשטיין רוז'ה, ד"ר (1896-1982) פסנתרנית, פדגוגית, מנהלת בית ספר למוסיקה. נולדה בז'שוב ולמדה בקרקוב. סיימה לימודי פילוסופיה והשלימה את השכלתה המוסיקלית בווינה. לאחר שובה לפולין הייתה מורה בבית ספר תיכון באוסטרוביץ ואחרי כן עברה לקרקוב, שם ייסדה בית ספר תיכון יהודי למוסיקה. בית הספר היה מאורגן היטב, היו כיתות לפסנתר, לכינור, לזימרה, לימודים

מוסיקאים יהודים בקרקוב (המשך)

כתלמיד היה מופיע במופעים שונים וניבאו לו עתיד מזהיר. עם התחלת מלחמת העולם השנייה ברח ללבוב, ושם נרצח על ידי הנאצים.

לוסט אייזיק, ד"ר לרפואה – מנצח על מקהלות. חי בקרקוב והיה מנצח על מקהלת ה"טמפל" של קרקוב. ד"ר לוסט אהב במיוחד קומפוזיציות בעלות אופי ישן והיה שר יצירות של החזן (שהיה ידוע בעבר בקרקוב) לייזרקה קרמיניצר. הוא גם שר את יצירותיו של הקומפוזיטור שמואל אלמן מלונדון.

ד"ר לוסט עסק במוסיקה מתוך אהבה. הוא היה רופא והיה מקובל מאוד על האוכלוסיה היהודית בקרקוב. הוא היה פעיל ב"אגודה לטיפוח המוסיקה היהודית" בקרקוב, וניהל מקהלה מעורבת וקורס לסולפז'ו.

לנדאו הלנה, ד"ר (?-1942) פסנתרנית, סולנית ופדגוגית. נולדה וגדלה בקרקוב. למדה מוסיקה בקרקוב ואחרי כן בווינה. לאחר שובה לקרקוב היתה מורה לפסנתר בבית הספר של "החברה היהודית למוסיקה" בקרקוב.

בזמן המלחמה הייתה בלבוב, שם היתה מופיעה עם התזמורת הפילהרמונית. נספתה בפשמישל בשנת 1942.

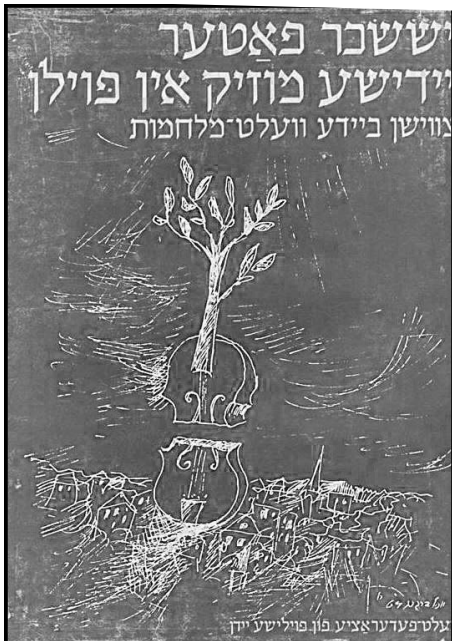
פלסטר יוטה – פסנתרנית, סולנית. נולדה בקרקוב ושם למדה מוסיקה בבית הספר למוסיקה ע"ש ו' זיאלינסקי. היתה תלמידתו של פרופסור קרישטליביץ, סיימה את לימודיה בשנת 1939, והופיעה תכופות כסולנית. נרצחה בידי הנאצים.

פריימן-סוסנובסקה איזבלה – פסנתרנית ומוסיקולוגית. מבקרת מוסיקה. גדלה בקרקוב, שם למדה מוסיקה. היתה תלמידתה של פרופסור אולגה סטולפובה ובגרת בית הספר למוסיקה ע"ש ו' זיאלינסקי בקרקוב בשנת 1939. עוד בהיותה סטודנטית, הופיעה כסולנית וכמלווה. לאחר המלחמה הייתה פרופסור לפסנתר בבית הספר הממלכתי בקרקוב, ועסקה גם במוסיקולוגיה.

שלייכקורן סטפן – (1905-?) כנר, ויולן, מנצח על תזמורות קאמריות. חי בקרקוב ושם סיים את לימודי המוסיקה בקונסרבטוריון הממלכתי. משנת 1932 עד פרוץ המלחמה היה פרופסור בקונסרבטוריון זה. השתתף ברביעיות כלי קשת והיה גם מנצח על תזמורת קאמרית של חובבים. ערך בקרקוב "מדריך לקונצרטים" בו היה מפרסם רשימות ומסות על התפתחות כלי-הנגינה ותפקידם בתזמורת. לפי הצעתו של ברוניסלאב הוברמן הצטרף לתזמורת הפילהרמונית הארץ ישראלית. לבסוף חזר לקרקוב.

שניידר פאולינה – פסנתרנית ומלווה. התגוררה ולמדה בקרקוב. בגרת בית הספר למוסיקה ע"ש זיאלינסקי. סיימה את לימודיה בשנת 1938, והופיעה ברסיטלים לפסנתר וגם כמלווה בקונצרטים זמרים ונגנים.

שפרבר ברוך – (1899-1942) מנצח על מקהלות. מורה למוסיקה. היה מנצח על מקהלת "קופל שול" בקרקוב. עבד עם החזן המפורסם לייזרקה קרמיניצר (אליעזר גולדברג). ברוך שפרבר היה גם מורה לזימרה בבית

הספר התיכון בקרקוב והדריך את מקהלת הגברים "הזמיר". להכתרתו של המלך האנגלי ג'ורג' החמישי שלח ברוך שפרבר לוועדת הקונקורס קומפוזיציה מקורית, אשר נתקבלה ובוצעה בלונדון. היצירה אמנם זכתה בפרס אך לא נוגנה בטקס ההכתרה משום שמחברה לא היה אנגלי.

שפרבר הנריק – נגן סקסופון, נגן ג'ז. מוצאו מקרקוב, אחיו הגדול של סטניסלב. ארגן יחד עם אחיו להקת ג'אז בשם "דה ג'ולי בויס" (הבחורים השמחים). הוא ניגן בסקסופון ובנגינתו עורר את התפעלות המאזינים.

שפרבר סטניסלב – כנר וזמר. נגן ג'אז. מוצאו מקרקוב. אירגן יחד עם אחיו הנריק להקת ג'אז בשם "דה ג'ולי בויס", שהיתה אחת הלהקות הטובות ביותר בפולין. הוא ניגן בכינור ושר פזמונים.

"די פרוי" (=האשה) היה שבועון לנשים יהודיות שהתפרסם בין שתי מלחמות העולם.

השבועון ראה אור החל משנת 1925, בידיש, והודפס בוורשה, וילנה, לודז' וקרקוב; השבועון ביקש לתפוס מקום דומה לזה של כתב העת היוקרתי שהתפרסם בניו יורק, משנת 1913, "די פרוין-וולט" (=עולם הנשים).

בעמוד השער של "די פרוי" הוצהר כי השבועון שומר על האינטרסים וההגנה של האשה היהודייה.

(מקור: ליסק ג', שיח פמיניסטי בנשים; יידיש: כתב עת רבעוני המוקדש להיסטוריה וביקורת של הספרות הפולנית, "99/4, 77-61, ורוצלב 2008.)

zródło: http://bit.ly/2x5JoN6

חיים נחמן ביאליק בקרקוב

[...] כאן, בביתו של הד"ר טהון, במסיבת ליל שבת אינטימית השתתפו כמה סופרים ומורים עברים בעירנו קרקוב - התפרק במקצת המשורר מן המתח הנפשי והדכאון שהשרה עליו מסע התעמולה למען הספר העברי, אשר הפך בשבילו למעמסה כבדה ללא נשוא, הרגשה שמצאה את ביטוייה בכמה מאיגרותיו של המשורר לרעייתו מאניה אשר נשארה בתל אביב, ולא ליוותה את ביאליק בנדודיו.

הנה קטע מתוך איגרת שנשלחה מן העיר לבוב בירת גליציה, בתאריך 2.11.1931: "בכל הערים שאני מגיע אליהן, מקיף אותי מיד רעש והמולה. רק לעיתים רחוקות יש לי יום שקט. מלבד ההרצאה הפומבית שמשלמים לי בעבורה (100 דולר בעד הרצאה), עלי להופיע בכל עיר בכמה אסיפות קטנות יותר - לעיתים קרובות שלוש פעמים ביום, בחברות שונות או בקבוצות [...]".

ובאותו מכתב, על יוצא מן הכלל אחד ויחיד: העיר קרקוב. כותב המשורר: "נעים במיוחד היה לי בקרקוב. העיר עצמה מעניינת מאד. יש לה סגנון ואופי. יש בה תרבות. יש בה משהו עדין. סביבה יפה. התנהגות שקטה, תרבותית וסולידית מצד הקהל. שם רק נרגעתי במקצת" [...].

יחד עם חברי במערכת העיתון הציוני שעבדנו בו, הד"ר צבי פפר

הי"ד, המחנך הסופר העברי והעיתונאי, יצאנו ברכבת לפגוש את המשורר בדרכו לקרקוב, להקביל את פניו, וגם להגיש לו את הגליון המיוחד של העיתון הציוני-פולני שהופיע בו עמוד שלם בעברית, עם מאמר ברכה נמלץ פרי עטו של חברי פפר. עלינו באחת התחנות לרכבת שנסע בה המשורר, כשאנו פולסים לנו בקושי את הדרך בין המוני הנוער הנלהב ואותם "סתם" יהודים שבאו לראות את המשורר והריעו לכבודו, כשמקהלת הנוער שרה את שירת "תחזקנה" [...].

אותה קבלת פנים המונית חזרה ונשנתה בכל תחנה, קטנה וגדולה, עוד לפני שהגענו לקרקוב, שם נתקבל המשורר בטרקלין שנועד לאורחים החשובים ביותר, ונערך טקס חגיגי שלם, הגשת פרחים ונאומים. למחרת היום, בליל שבת, באותה מסיבה אינטימית אצל ידידו הד"ר יהושע טהון, בין כמה סופרים ואנשי רוח, הגיע האורח לקצת מרגוע ונחת רוח, והוא התלוצץ והתבדח, הציג עצמו כ"מוכר ספרים", העלה זכרונות מאותם הימים כאשר היה בא לקרקוב בענייני הדפסת "השלוח" אצל המדפיס הנודע יוסף פישר, שהיה גם חזן בית הכנסת ל"נאורים" ("ה"טמפלי"), אשר הד"ר טהון כיהן בו כמטיף בעל "פה מפיך מרגליות" [...].

וגם בעירנו נערכה אסיפת עם

המונית באולם התיאטרון ה"ישן", עם כרטיסי כניסה יקרים (המשורר קיבל, כרגיל, מאה דולר בעד הופעה זו), אשר בה דיבר ביאליק ביידיש עסיסית, ופרש יריעה רחבה של התפתחות הספרות והיצירה העברית - למן התנ"ך ועד לחתימת הגמרא, ולמן שירת ספרד ועד לשירה העברית החדשה, ואגב, השמיע המרצה כמה דברים קשים על ההתבוללות האוכלת כל חלקה טובה ביהדות, ועל מצבו העלוב של הספר העברי, והאדישות של הציבור היהודי לערכי תרבות וכו'.

בשבת אחר הצהריים, בין השמשות, נערכה פגישה עם ציבור קוראי עברית, בעניין הספר העברי והפצתו. כאן הרגיש עצמו המשורר חופשי יותר, דיבר עברית, כמובן, וכבש בסערה את ליבות מאזיניו, אשר נרשמו עם תום המסיבה כחברי החוג של "ידידי הספר העברי", והזמינו לפי הקטלוג את הספרים הדרושים להם (למרבה הצער, נשתבשו הדברים והמזמינים לא קיבלו את הספרים שהזמינו).

כאן, באותה מסיבת "עונג שבת" בבית הסטודנטים היהודים בקרקוב, חיכתה למשורר הפתעה גדולה שהיתה כרוכה גם בהתרגשות עמוקה - כאשר ברגע מסויים קם מבין הקהל הרב אותו גוי פולני צעיר, ולאדיל חראפוסטה, והחריז בעברית נמלצת באוזני המשורר הנדהם - "אף על פי שאינני מזרע ישראל, בכל זאת אל נא ייפקד מקומי בין המנויים", והוא חתם בו במקום על שורה ארוכה של ספרים שביקש להזמין וגם שילם בעדס מראש.

הרושם היה גדול, ועל רקע של הופעה מפתיעה זו התפתחה חליפת מכתבים ממושכת בין המשורר לבין חראפוסטה זה, בן איכרים פשוט, שלמד עברית על בורייה ותרגם את ביאליק ואת אורי צבי גרינברג ושאר המשוררים העבריים - לפולנית.

ביאליק - "מוכר ספרים"
מאת דוד לאור
בתוך: "מסה ומריבה"
הוצאת מנורה
תשל"א 1971.

חיים נחמן ביאליק בעת ביקורו בגימנסיה העברית בקרקוב, 21.10.1931
תזמורת הגימנסיה מנגנת לכבוד האורח

במאבק עם תחוקה עוינת

לא קל היה ליהודי קראקא לבנות להם בתי כנסת במשטר הדיכוי והנישול. סבך של פקודות והוראות מצד השלטונות העירוניים והכנסתיים, וגם חוקי המלך, עמדו להם למכשול, ובעיקר היתה עין הכמורה צרה בהקמתם של בתי כנסת חדשים בערים הפרזות ברחבי המדינה, וגם ב"עיר היהודים", הסגורה בחומות הגטו, לא ניתנה הרשות לבנותם.

היחס העוין כלפי בתי הכנסת עצמם לא מנע מן הכנסיות העשירות, ובראשיהן, לתת לקהילה הלוואות בריבית גבוהה בערבות ראשי הקהילה, ועל משכונות של כלי הכסף מתשמישי הקדושה.

ראשי הכמורה המציאו "קונסטיטוציה לבתי הכנסת", שבה נאמר בית השאר: "המלך יצווה להרוס את בתי הכנסת החדשים, אף אלו שנבנו בקראקא. על כנס היהודים לסבול, לו רק לזכר סבלותיו של הגואל, ומספרם לא צריך לגדול. מותר להם לתקן את בתי הכנסת הישנים ולא לבנות חדשים". הגזירה הזו נתקבלה באסיפת הכמרים שהתקיימה בפיוטרקוב בשנת 1542.

מתוכן ההחלטה ניתן להסיק שבתקופה ההיא היו כבר קיימים בקז'ימייז' כמה בתי כנסת בנויים אבן, בנוסף לבית הכנסת העתיק. וכך, האפיפיור פאולוס הרביעי הוציא את הפקודה של "שלוש עשרה הגזירות" שהראשונה בהן קובעת: "לא יראה ולא ימצא ליהודים, כי אם בית כנסת אחד בעיר להתפלל בתוכו, וכל עיר אשר יהיו שם בתי כנסיות רבים ישחיתום ויהרסום, וישאירו מהם אחד לבדו."

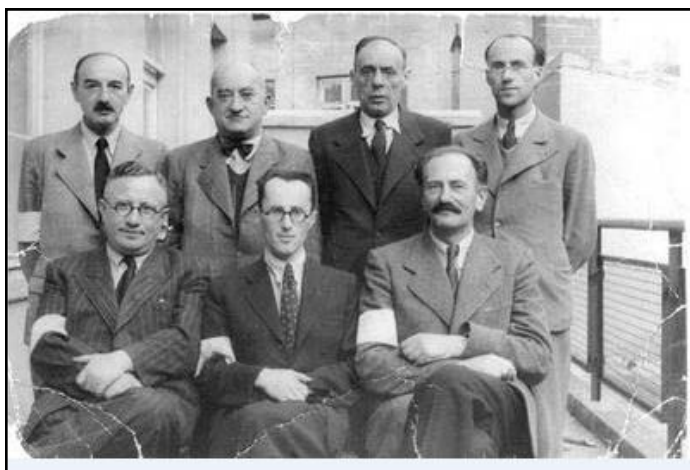
יהודי קראקא לא שמו לב להגבלות ולגזירות הכמרים, והמשיכו לבנות בתי כנסת בעירם בתחבולות שונות. במשך ארבעים שנה קמו שלושה בתי כנסת חדשים: בית הכנסת על שם הרמ"א (1553), בית הכנסת הגבוה (1593) ובית הכנסת של הקופה, וזאת מלבד בתי כנסת קטנים ביניהם בית כנסת ל"עדה הספרדית".

בשנת 1589, בכנס גניזו, העבירה הכמורה החלטה חדשה ופנייה למלך: "היהודים בערי המלך, למרות התקנות משכבר, בנו להם בתי כנסת נרחבים חדשים, מהודרים ביופיים מן הכנסיות, וגם בתים במספר גדול יותר מאשר ניתנה להם הרשות. יואיל המלך לאסור עליהם את הדבר הזה."

הבישופים עקבו אחרי תנועת הבניין, וכל פעם שניגשו היהודים להקים בית כנסת חדש שמו להם מכשולים חדשים על דרכם. בהשפעת הכמורה הכניס המלך בכתבי הרישוי שנתן ליהודים את התנאי "שיש לשמור על חוקי הכנסיה הקתולית בנוגע למרחק מן הכנסיה ולגובהו של בית הכנסת" והוסיף: "למען לא יפריעו היהודים במלמולם לתפילה הקתולית" [...].

למרות ההפרעות, המכשולים והגזירות נבנו בקראקא בתי כנסת לתפארת, הקיימים עד היום הזה. ולא זו בלבד, אלא שיהודי קראקא תרמו מכספם להדר ולרומם את מקדשי מעט שלהם בכלי כסף, זהב ואריגים יקרי ערך.

יהודה לייב ביאלר: קראקא עיר סגולה, בתוך: "ספר קראקא"

חברי היודנראט בשנים 1942-1943

במסגרת המחקר נחקרו הסיבות, היקף שיתוף הפעולה היהודי עם הגסטפו והתוצאות. במטרה לקבוע ולנתח את הגורמים העיקריים שהשפיעו על יהודים תושבי קרקוב לשותף פעולה עם הגרמנים נעשה שימוש בשיטות היסטוריות, פסיכולוגיות וסוציולוגיות.

המידע נאסף מתוך דוחות רשומים שנכתבו בזמן המלחמה ואחריה, על ידי גרמנים ויהודים, תעוד של המחותרת הפולנית, עדויות שנמסרו על ידי ניצולי שואה, מידע מתוך ספרי זכרונות ויומנים, עתונות מחתרתית, ומשפטים שהתקיימו אחרי מלחמה בבתי משפט פולנים, יהודיים וגרמנים.

שיתוף פעולה כפוי או בגידה?

אליציה ירקובסקה-נטקאניץ Alicja Jarkowska-Natkaniec מהאוניברסיטה היגלונית בקרקוב, השלימה לאחרונה את מחקרה, במסגרת עבודת הדוקטורט שלה, על תופעת שיתוף הפעולה של יהודים בקרקוב, בשנים 1939-1945, וכותרת מחקרה הוא "שיתוף פעולה כפוי או בגידה? על שיתוף פעולה יהודי בקרקוב הכבושה".

במסגרת מחקרה התרכזה החוקרת בשלוש קטגוריות של שיתוף פעולה: בודדים, ארגונים וסמויים. קטגוריות אלה התבססו על ההיסטוריה של המוסדות היהודיים כגון היודנראט בתקופות הנשיאות של מארק ביבירשטיין, ארור רוזנצוויג ודוד גוטר, המשטרה היהודית בקרקוב, בגטו ובפלשוב, מרכז תמיכה יהודי לממשל הכללי

Jüdische Unterstutzungstelle Für Das Generalgouvernement בשנים 1942-1945, ומה שמכונה "רשת דיאמנט" (Siatka Diamanta - קבוצת מלשינים יהודים עבור הגסטפו, משטרת הביטחון וסוכני הגסטפו בקרקוב. המלשינים הבודדים היו המסוכנים ביותר, הם הסתובבו בגטו וחיפשו מסתתרים, אותם הסגירו לשלטונות, וקיוו שבכך יצילו את נפשם ואת משפחותיהם.

בעבודתה מתעכבת ירקובסקה-נטקאניץ על התפקיד והחלק שמילאו יהודים בהסגרת אחיהם, ובין משתפי הפעולה נמנים מאוריצי דיאמנט, יוליאן אפל, סולומון וייניגר, אלכסנדר פורסטר, סטפניה ברנדשטר, מרתה פורץ, לייזור לנדאו, איגנצי טאובמן, יעקב זלינגר, שמעון שפיץ, משה ברודמן ומשה ווינטברד.

ועד הקהילה היהודית של פודגוז'ה 1891-1939

היו אמורות להיות ממקורות עצמאיים, כגון תרומות, דמי חבר, מיסים על כשרות ועל קבורה, ותשלום בגין מקום בבית הכנסת.

בתי תפילה

ב-14 ביוני 1898 התקיימו הבחירות הראשונות להנהלת הקהילה, ושמעון דונקלבאום נבחר ליו"ר. בשנת 1891 כלל רכוש הקהילה בית תפילה, בית כנסת ובית קברות (לא היה עדיין מקווה, דבר שנגד את תקנון הקמת קהילה חדשה).

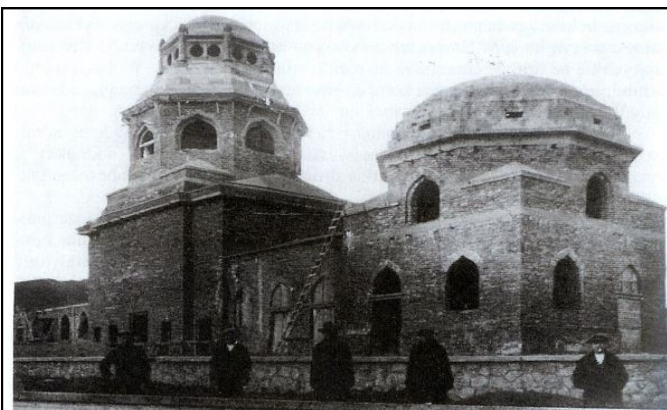
בית התפילה היה ברחוב Brodzinskiego מס' 14, באגף ביתו של ליאון שורנשטיין (Schornstein), בסמיכות לגשר שבין קרקוב לפודגוז'ה. היה זה בניין בן שתי קומות ובו שני אולמות תפילה: בקומת הכניסה היה אולם תפילה לגברים, ובקומה הראשונה – לנשים. בתחילה היה זה בית פרטי והוא נתרם מאוחר יותר לשימושה של הקהילה. בתקופה שבין המלחמות נקרא בית התפילה על שמו של קופל שורנשטיין ז"ל.

ב-16.6.1885 החלה פעילותה של אגודת ביקור חולים, שעסקה בטיפול בחולים, וגם לה היה בית תפילה נפרד, ברחוב לימנובסקיגו 13. בשנת 1887, עוד לפני הקמת הקהילה היהודית הנפרדת לפודגוז'ה, פעל כאן בית תפילה ובית מדרש חסידי, בבית ברחוב Wegierskiego 5, שנבנה בשנים 1876-81 על ידי יאן ארטל, והיה שייך לקהילה החסידית. ידוע כי בשנת 1914 היה שם המקום "בית כנסת צוקר".

הקמת בית קברות

הקמת בית קברות נפרד חייבה השקעה כספית גדולה. בשנת 1872 החלו היהודים בנסיונות להעביר את קבורת מתייהם לבית הקברות שבקרקוב, ברחוב מיוזבה, וזאת כדי להמנע מהצורך להשתמש בבית הקברות שבקלסנו.

5 שנים מאוחר יותר, ב-1877, הסכימה הקהילה הקרקובאית לאפשר שימוש בבית הקברות שלה, עד שיוקם בית קברות נפרד ליהודי פודגוז'ה. הסדר זה לא נמשך זמן רב, משום שעיריית קרקוב אסרה, במחצית שנות השמונים, על מעברן של תהלוכות אבל על גשר נהר הוויסלה.

חזית בית הלוויות בבית הקברות ברחוב ירוזולימסקה, נובמבר 1927

בשנת 1784 נוסדה העיר פודגוז'ה, על פי צו של הקיסר יוסף ה-II, וקיבלה מעמד של עיר הקיסר. תושבי העיר זכו להקלות רבות, ובעיקר הסוחרים ובעלי המלאכה שבהם, ביניהן: פטור ל-30 שנה מתשלום מיסים, אפשרות לקבל מענק בגובה של 50 זלוטי לרכישת כלי עבודה, אפשרות לרכישת קרקע כדי לבנות עליה את ביתם, וכן רכישה של חומרי הבניה בזול. זכויות אלו לא ניתנו ליהודים, ועליהם חלו מגבלות רבות, ביניהן: אם רצו להיות בעלי נדל"ן במקום היה עליהם להוכיח כי יש בידיהם הון של לפחות 10,000 זלוטי.

בשנת 1825 הגיע מספר התושבים הנוצרים בפודגוז'ה ל-1848 ומספר התושבים היהודים הגיע ל-150 בלבד, בעיקר סוחרים זעירים, ורק מיעוטם בעלי נדל"ן. במהלך השנים הבאות גדלה בהדרגה האוכלוסיה היהודית, ולתוספת נכבדה במספר חבריה זכתה הקהילה ב-1846, עם חיסולה של הרפובליקה הקרקובאית העצמאית: בשנת 1867 מנתה הקהילה היהודית כשליש מתושבי המקום, ובשנת 1900 מנתה הקהילה 5,422 איש, בעוד שהאוכלוסיה הנוצרית הגיעה ל-18,155 נפש.

בניגוד ליהודי קרקוב, יהודי פודגוז'ה לא התגוררו ברובע נפרד, ויכולים היו להתגורר בכל שטחי העיר, ללא הגבלה. בתחילה השתייכה הקהילה היהודית במקום לקהילה היהודית בעיר קלסנו (Klasno) שבמחוז ויליצ'קה. יהודי פודגוז'ה לא היו מרוצים מההשתייכות לקהילה זו: לטענתם למרות המיסים הגבוהים ששילמו לוועד הקהילה, לא קיבלו שירותים בהתאם.

קהילה יהודית נפרדת

במחצית השנייה של המאה ה-19 התגבשה במקום קבוצת יהודים, ובראשם יוסף ליבן ושמעון דונקלבאום, ששאפו להקים קהילה יהודית נפרדת להם ולשכניהם בעיירות הסמוכות, בצידה הימני של הוויסלה. לבסוף, בשנת 1891 הוקמה קהילה עצמאית במקום, שכללה בנוסף גם את התושבים היהודים של 42 עיירות סמוכות.

לפי החוק הנהוג, היתה הקהילה החדשה צריכה לעמוד בתקופת ניסיון, עד לקבלת תקנונה, וכך החלה הקהילה לפעול באוגוסט 1891, כשחברי ההנהלה הזמנית הם: שמעון דונקלבאום, יצחק אלכסנדרוביץ וד"ר שמואל אהרונסון.

רק בשנת 1898 אושר התקנון בן 92 הסעיפים, ונבחרה הנהלה בת 8 חברים לתקופה של 6 שנים. בין היתר היו תפקידי הקהילה: ניהול כספי הקהילה על פי תקציב, קבלת עובדים לקהילה, מינוי רב ושוחט, ישוב סכסוכים בין חברי הקהילה וכיו"ב.

בעלי זכות בחירה הם גברים בני 24 שנה ומעלה אשר שילמו את מיסיהם לקהילה, ולהבחר יכולים בני שלושים ומעלה שהיו חברים בקהילה לפחות שנתיים. בני 60 ומעלה שבריאותם רופפת או כאלה שכינהו כבר בוועד הקהילה, פטורים מלבחור.

התקנון עסק גם בהסדרת נושא בתי התפילה הפרטיים, שהפעלתם דרשה אישור של שלטונות העיר אשר פיקחה עליהם, למעט אלה שבהם היה ספר תורה, דהיינו, בתי כנסת ובתי תפילה מאושרים. חלקים נכבדים מהתקנון עסקו בצדדים הכלכליים של הקהילה: הכנסות הקהילה

ועד הקהילה היהודית בפודגוז'ה (המשך)

וכך, הקהילה נאלצה לחזור ולקבור את מתיה בבית הקברות שבקלסנו, עד לאישור שלטונות פודגוז'ה להקים בית קברות לקהילה.

בשנת 1888 הוקם בית הקברות, בשטחי הפריפריה, בגבול עם Wola Duchacka. ב-1902 אישרה מועצת העיר רכישת שטח אדמה של כ-800 מ"ר מפיוטר הופמן, במטרה לסלול דרך לבית הקברות, אשר מתחילת המאה העשרים נקרא "ירוזולימסקי". ב-15 במאי 1913 החליט ועד הקהילה על הרחבת שטח בית הקברות. הודות לנדיבותו של יוסף ליבן התאפשרה בנייתם של בית לוויית, מקום מגורים לקברנים וגידור שטח בית העלמון.

בניין בן קומה אחת ומגרש ברחוב 5 Jozefinska נרכש בסכום של 16,000 קורונות; הבנין יועד למשרדי הקהילה ועל המגרש החלו לבנות, בשנת 1893, את המקווה. לבניית המקווה נדרש סכום של 38,000 זלוטי והוא התקבל ממספר מקורות - מיסים לקהילה, החכרת המקווה, וסיוע כספי משלטונות פודגוז'ה וויליצ'קה.

מוסדות

בשנים 1889-1890 הוקמו בקהילה מספר ארגונים: מנחם אבליים, גמילות חסדים, חברה קדישא, מחזיקי חולים, אנשי חייל – ארגון משוחררים, ונושא המתים שהיה גם בעליו של בית כנסת ברחוב 21 Kalwaryjska. גם אנשי ארגון גמילות חסדים התפללו בבית כנסת נפרד.

באותה עת הוקם, ביוזמתו של ד"ר שמואל אהרונסון, בית תמחוי לילדים, וכן הוקם בשנים 1894-1896 ברחוב 30 Rekawka הבניין ששימש את בית הספר הדתי "תלמוד תורה", שבתוכנית הלימודים שלו נלמדו בנוסף ללימודי החול, גם נושאים הקשורים בדת היהודית.

הקהילה היהודית ביקשה להקים גם בית מטבחיים לשחיטת עופות ובקר, עיסוק שהיה עד אז מוכר לאנשים פרטיים (כך למשל, בשנת 1885 החוכר היה יצחק אברהם ברחוב 203 Wegierska, ושלוש שנים מאוחר יותר היה החוכר משה זיידמן, ברחוב 167 Rekawka).

הקהילה היהודית העצמאית הצליחה, בעזרתו של שמחה פרנקל שהיה אחר כך רב הקהילה, לקבל את אישור השלטונות ל"עירוב" בתחום השבת, מה שהקל על הקהילה האורתודוקסית במקום.

הקהילה שאפה גם להקים בית חולים יהודי, אך תוכנית זו לא מומשה בשל קשיים כספיים. לעומת זאת הצליחו ראשי הקהילה להוציא לפועל את תוכנית הרחבת המקווה, לשימושן של הנשים.

על נסיונות לבניית בית כנסת

הקהילה היהודית רצתה לבנות בית כנסת לחבריה, שהתפללו עד כה בבתי מדרש ששכנו בבתי פרטיים. בשנת 1908 קיבלה הקהילה מגרש בגודל של כ-12 דונם, הגובל ממערב בבניין של עמותת הספורט "סוקול", ואף הקצתה 400 קורונות מקרן אברהם קריגר להתחלת הבנייה.

מאוחר יותר, כנראה כתוצאה מהחלפת בעלויות על

בית הלוויית של בית העלמין, הפך כבר בחורף 1942/1943, עוד לפני חיסול גטו קרקוב ולפני שהסתיימה הקמת מחנה פלשוב, לבית המרחץ ומכון להדברת כינים במחנה פלשוב.

כבר בשלבי הבניה הראשונים של בית המרחץ, ובמהלך כל שלבי הרחבתו, היו הבונים נתקלים בעצמות הקבורים. וכך, נחפר בסביבה בור ולתוכו הושלכו עצמות המתים.

היום נמצאות במקום שרידי מצבות ספורות בלבד.

מגרשים, עבר לבעלותה מגרש ברחוב יוזפינסקה 6 (על פי רישומים משנת 1933) ושם אמור היה לקום בית הכנסת. באותה שנה התקבל אישור השלטונות לבניית מוסד לילדי עניים, לרגל חגיגות היובל ה-60 לשלטונו של הקיסר פרנץ יוזף הראשון, וכן התקבל סכום 20,000 קורונות מהשלטונות למטרה זו. בנוסף, באותה שנה החלה בניית בית המטבחיים חדש על מגרש שנרכש ממשה צימרמן, ברחוב 20 Nadwislanskiej, ובנייתו הסתיימה ב-1911.

מוסדות דת של הקהילה

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם תפקדו בפודגוז'ה מספר מוסדות דת ומוסדות עזרה, שבחלקם היו גם בתי תפילה. כך, בשנת 1905 החלה פעילותה של אגודת "בני אמונה", מ-1911 פעלה גם אגודת "אנשי אמת", ובבניין שבו שכנה האגודה, ברחוב 15 Wegierskiej, היה גם בית תפילה. בשנת 1929 הקימו יורשיהם של ולף קלוגר ורעייתו שמחה לבית הלבשרטס בית כנסת על שם, ברחוב 3 Rynek Podkorski. ובאותה עת פעל גם בית תפילה של הרבי מ-ז'יילין ברחוב קלבריסקה 24, בית כנסת ברחוב קרקוסה 7 ובית תפילה של "בית הכנסת" ברחוב קרקוסה 9.

מ-1932 פעלה אגודת בית תפילה וחדר קריאה של תומכי הרב בן-ציון הלבשרטס מ-בובוב, שהיתה הקבוצה הדומיננטית ביותר ביהדות האורתודוקסית של פודגוז'ה, וחבריה התפללו בחדרים שכורים בקומה הראשונה של הבניין ברחוב 7 Wegierskiej.

כבר בשנת 1912, בלחץ השלטון האוסטרי, החלו מגעים בין נציגי הקהילה היהודית בפודגוז'ה לחבריהם בקרקוב בקשר לאיחוד הקהילות. ועדה מיוחדת, בראשותו של נשיא הקהילה הקרקובאית, שמואל טילס, היתה אמורה לקבל החלטה בנושא, אך רק בשנת 1919 התקבלה ההחלטה לאחד את שתי הקהילות. האיחוד הושלם למעשה רק ב-1 בינואר 1937, ואז מונה ד"ר רפאל לנדאו ליו"ר הקהילה, פייבל סטמפל וד"ר לודוויק שרמאנט כיהנו כממלאי מקומו, והרב שמואל קורניצר היה לרב של קרקוב רבתי. כל עובדי ועד הקהילה היהודית של פודגוז'ה הועסקו על ידי ועד הקהילה הקרקובאית, הכסף שהיה בקופה הועבר אף הוא, וועד הקהילה היהודית הנפרדת של פודגוז'ה חדלה מלהתקיים.

לפי מאמר של ברברה זבווייה

Żydowska Gmina

,Wyznaniów w Podgórzu 1891-1939

הנצחת יהדות קרקוב בנוה-איתן

ביום ב' בכסלו תרצ"ט (דצמבר 1938) עלה גרעין התיישבותי של "עקיבא" על אדמת נוה-איתן, בליבו של עמק בית-שאן. [...] העלייה לנקודה הייתה בימי "חומה ומגדל". שלושה אוהלים הוקמו בשטח מוקף חומת חצץ. רק דקל אחד הוריק בכל הסביבה. המבנים הראשונים היו חדר אוכל, רפת עם פרה אדומה אחת ויחידה וארווה עם שני סוסים.

קשים היו חבלי הקליטה. לרבים שימש נוה-איתן מקום מעבר בלבד, אך הגרעין לא נטש, ובמשך הזמן נוספו חברים מבני-הארץ.

ביום ב' בטבת תשי"י (24.12.1949) נערך בנוה-איתן כינוס יוצאי גליציה המערבית ושלזיה, לדון בהצעה להקמת מפעל זיכרון לקדושי וגיבורי קראקא וסביבתה.

המצבה הראשונה הייתה מצבה חיה. כל באי הכינוס נטעו, איש איש, שתיל ל"חורשת לוחמי גטו קראקא", הוחלט על הקמת בית זיכרון שבו יונחו שמות כל לוחמי הגטו וכל יהודי קראקא וגליציה המערבית אשר הושמדו, יוקם בית גניזה לכל החומר הדוקומנטרי מתקופת היטלר וכל החומר ההיסטורי הקשור בעברה של יהדות קראקא וגליציה, וכן יוקם בית תרבות על שם לוחמי גטו קראקא שיעמוד לרשות הקבוצה.

יוזמי המפעל הם קבוצת נוה-איתן, קבוצת פרטיזנים ממשפתי המרד, וועד ציבורי מבין מנהיגיה של

יהדות גליציה המערבית. ביום ה' באדר ב' תשי"א התקיים טקס הנחת אבן פינה לביתן הראשון מבנייני המפעל. והרי הדברים הכלולים במגילת היסוד:

"ביום ה' אדר ב' תשי"א, בשנה השלישית לתקומת המדינה, ירינו אבן יסוד למפעל זיכרון ללוחמי גטו קראקא בקבוצת נוה-איתן אשר בעמק בית שאן. יהיה מפעל זיכרון זה מקום כינוס לבנים ובנות שנשאר אחר חורבן קהילות ישראל בגולה, והנושאים בליבותיהם בכאב ובצער את זיכרון אבותיהם ואחיהם שנספו בשואה הגדולה.

במפעל הזיכרון יחרתנו לעד הקהילות הקדושות של קראקא וכל הקהילות במערב גליציה ושלזיה שנעקרו משורשן, והמפעל יהיה מצבה חיה ונאמנה בישראל החופשית ובתוך הקבוצה נוה-איתן, שמרבית בניה-בוניה הם יוצאי הקהילות האלה.

במפעל יתנוססו לכבוד ולתפארת שמותיהם של לוחמי גטו קראקא, שחרפו את נפשם וקידשו את שם עמם בגבורה נפלאה ובמסירות נפש של קדושים וטהורים, ויזכרו לעד העומדים בראש המורדים והם: אהרון (דולק) ליבסקינד, שמשון וגוסטה דרנגר, אברהם ליבוביץ, צבי באומינגר, גולה מורה, מלאכי אייזנשטיין, חנקה שפריצר.

אנחנו יורים את אבן היסוד למפעל זיכרון מתוך כאב ויגון, ומתוך תקווה וביטחון שמפעל זה, אשר את יסודו הנחנו היום, יוקם ויכון לעד."

באותה עצרת נטעו גם שלושה עצים לזכר שלושה מגדולי המנהיגות הרוחנית של יהודי קראקא וגליציה: ד"ר יהושע טהון, ד"ר זאב ברקהלמר וד"ר חיים הילפשטיין.

שלט משמאל לכניסה לבית הכנסת

בעבר התפרסם ידיעה על "האלבער חסיד". שרה דויטש לבית רובינשטיין מאירה את עינינו שהכינוי "האלבער חסיד" ניתן לו משום שהיה מאד נמוך, ולכן קראו לו חצי חסיד, ולא משום

מצטערים ומשתתפים

בצער המשפחה

על פטירת

חברנו

אשר הלפרן ז"ל

אבלים ומצטערים על פטירתה

של חברתנו

ברכה שטרק ז"ל

לבית וולפיילר

ומשתתפים בצער המשפחה

מצטערים על פטירתה

של חברתנו

לאונורה פרנצוס ז"ל

לבית בלוויס

ומשתתפים בצער המשפחה

אבלים ומשתתפים בצער

המשפחה

על פטירתה של

חנה (הלינה) שנער ז"ל

לבית קינרייך

